

APŽVALGOS. RECENZIJOS

Iš norvegų rašomosios kalbos istorijos*

Pati seniausia žinoma norvegų kalbos forma vadinama senąja šiauriečių kalba – *urnordisk*, kuri gyvavo maždaug 200–500 metais ir buvo vartojama visoje Skandinavijoje. Šios kalbos šaltiniai yra apie du šimtus specifinių *runų* įrašų, rastų Danijoje, Norvegijoje ir Švedijoje. Seniausias jų yra iš 200 a., o žymiausias – Sionderijlando (*Sønderjylland*) įrašas, rastas 1734 m., – iš 400 a. Runos yra raidžių tipo ženklai, iškalti akmenyse, uolose, ant ginklų ir papuošalų. Manoma, jog būta ir medyje išskaptuotų runų, kurias, matyt, sunaikino gaisrai, lietus ir vėjai. Nors ir negausūs įrašai liudija senąją šiauriečių kalbą buvus pačią archaiškiausią iš visų žinomų germanų kalbų.

Norvegijos protėvių rašto kalba laikoma senoji norvegų kalba (*norønt mál*), atsiradusi iš senosios šiauriečių kalbos, kuri per porą šimtmečių patyrė didelių fonetinių pakeitimų, pvz.: išnyko buvę nekirciuoti balsiai (plg. senąsias formas *stainar*, *skorinar*, *sohta* ir vėlesnes *stain*, *skorin*, *sot*), dėl garsų sąveikos, kurią norvegai vadina *omyld*, pasikeitė kai kurių balsių kokybė (*i > e*, *u > o*), atsirado naujų balsių (*y*, *ø*, *å*, *æ*), daugelis žodžių sutrumpėjo ir t.t. Senasis žodynas greitai pasipildė lotyniškų ir keltiškų skolinių, pvz.: *bikarr* (lot. *bicarium*), *kaup* (lot. *caupo*), *pund* (lot. *pondo*), *sekkir* (lot. *saccus*); iš seniausių keltiškų pavyzdžių paminėtini *embætti*, *rikr*, *tun*, *jarn* ir kt. Įvairūs kitimai lėmė vis didėjančią kalbos skaidymąsi į tarmes. Senoji norvegų kalba buvo vartojama 700–1350 metais Norvegijos vikingų klestėjimo laikais. Ja parašytos senosios skandinavų sagos ne tik Norvegijoje, bet ir Islandijoje.

XIV amžiaus antroje pusėje po karų ir baidisių 1349–1389 m. maro epidemijų Norvegija labai

nusilpo ir pateko į Danijos priklausomybę. Maras nusinešė apie du trečdalius norvegų gyvybių. Išlikę gyvi slėnių ir tarpukalnių gyventojai tebekalbėjo norvegų tarmėmis, tačiau rašomoji norvegų kalba pamažu buvo visiškai išstumta (paskutiniai norvegiški raštai išnyko apie 1570 metus). Norvegų visuomenė ėmė vartoti vieną raštų kalbą, atėjusią iš danų kalbos dialekto. Nei vyriausybė, nei paprasti Norvegijos žmonės nebuvo pernelyg jautrūs kalbos problemoms: paprastai liaudžiai rašomosios kalbos beveik nereikėjo, o administraciją ir kultūros žmones tenkino danų kalba. Šių dienų norvegų kalbos istorijos tyrinėtojai teigia, kad skirtumas tarp to meto danų rašomosios kalbos ir norvegų šnekamosios kalbos ir mieste, ir kaime nebuvo didesnis, negu rašomosios ir šnekamosios kalbos skirtumas kituose Europos kraštuose (Selberg, 1993, 179). Tačiau nuo XIX a. pradžios, kai pradėjo busti norvegų tautinė sąmonė, ši rašomoji kalba imta traktuoti kaip svetima kalba, kurios reikėjo kratyti.

Iš XIX a. istorijos įvykių, turėjusių didesnę įtakos Norvegijos raštijos raidai, paminėtini šie: Napoleonas, kurį rėmė Danijos karalystė, pralaimėjo 1812 metų karą; po šio pralaimėjimo Danija prarado Norvegiją, o ši sudarė sąjungą su Švedijos karalyste; du unijos saitais susijusius kraštus 1814–1905 m. valdė Švedijos karalius; to meto norvegų kartai, iki tol gal jau nė nesvajojusiai apie nepriklausomybę, iškilio nelaukta dilema – ar leisti tautai, patekusiai į kitos valstybės globą, sušvedėti, ar padėti jai atsigausti; 1814 metų gegužės 17 d. buvo paskelbta Norvegijos konstitucija, parengta pagal JAV (1776 metų) ir Prancūzijos (1789 metų) konstitucijų pavyzdį; šios konstitucijos 33 straipsnyje buvo paskelbta, kad visi valstybės reikalai turi būti tvarkomi norvegų kalba, o jos 44 straipsnis numatė kalbos mokymo prievolę. Visa tai paskatino norvegų protus galvoti, kokia kalba turėtų būti pripažinta norvegų kalba (norsk) ir kaip būtų galima ją įtvirtinti viešajame gyvenime. Nuo to laiko norvegų kalbos raida pasuko dviem keliais.

*Šio straipsnio variantas „Kalbos reikalai Norvegijoje“ išspausdintas žurnalo „Gimtoji kalba“, 1995 m. 8-9 numerįje.

Pirmuoju keliu ėjo tie rašytojų kūrėjai, kurie laikėsi Vakarų Europai būdingos tradicijos – rašomąją kalbą formuoti aukštesniojo luomo šnekamosios kalbos pagrindu. Norvegijoje tuo metu buvo keli šnekamosios kalbos tipai: 1) grynoji danų kalba (ja kalbėjo pirkliai, verslo žmonės, teatro aktoriai); 2) norvegiškoji danų kalba (tokį kalbos variantą vartojo norvegų kilmės pastoriai, mokytojai); 3) abiejų pirmųjų kalbos tipų mišinys, vartotas naujai besiformuojančių klasių; 4) būtinė paprastų miesto žmonių (amatininkų, darbininkų) kalba; 5) valstiečių, žvejų tarmės. Rašomosios kalbos kūrimo pagrindu tapo antroji ir trečioji šnekamosios kalbos atmainos, ir didelės kultūros žmonių jėgos buvo mestos į danų kalbos norveginiimą. Pirmasis šios krypties propaguotojas buvo poetas Henrikas Wergelandas (Henrik Wergeland, 1808-1845). Jis pats savo kūryboje ėmė vartoti norvegiškus žodžius ir posakius, nurodymams, kad danų kalbos norvegimui šaltiniai galintys būti ne tik senieji rankraščių fragmentai, bet ir sostinės bei jos apylinkių tarmės. Naujai kuriamos norvegų rašomosios kalbos teorikui tapo Knudas Knudsenas (Knud Knudsen, 1812-1895), parašęs dvi gramatikas (1836, 1876) ir keliolika straipsnių. Jo tikslas buvo taip pakeisti daniškas formas ir jų rašybą, kad šios atitiktų kasdieninį norvegišką tarimą. Knudsenas bandė gauti valdžios paramą tokiam rašymo reformai, tačiau oficialios rašomosios kalbos taisyklės dar ilgokai nebuvo priimtos. Tiesa, 1885 m. buvo suformuluotos rašybos taisyklės mokykloms, tačiau ir po to įvairūs rašymo variantai buvo gyvai diskutuojami.

Kitą norvegų kalbos kūrimo kelią nutiesė mokytojas ir kalbininkas Ivaras Aasenas (Ivar Aasen, 1813-1896). Jo tikslas buvo sukurti visai naują norvegų rašomosios kalbos tradiciją, paremtą daugiausia savojo krašto, o ypač jo vakarinės dalies tarmėmis. Aasenas buvo nepaprastai talentingas ir darbštus žmogus. Kai jis parašė pirmąjį savo reformos projektą, tebuvo vos 23 metų. Užsianis mokslininkas naujai pažvelgė į tarmes, tirdamas jas kaip tokias kalbos atmainas, kurios tiesiogiai yra perėmusios senosios norvegų kalbos žodžius ir formas. Jis nuosekliai tyrinėjo ne tik visas norvegų tarmes (ypač į pietus nuo Trondheimo), bet ir senuosius metraščius, nors jo tyrinėjimams tikslas nebuvo grynai mokslinis – jam terūpėjo nubrėžti tautinės rašomosios kalbos gaires. Aaseno sukurtą norvegų kalbos atmainą buvo pavadinta liaudine kalba, arba landsmolu (*landsmål*) ir aprašyta gramatikoje (1864) bei žodyne (1873). Aktyviais jos propaguotojais tapo keletas to meto norvegų rašytojų (pvz., Aasmundas Olavssonas Vinje, Arnė Garbogas ir

kt.), kalbėję savo gimtosiomis tarmėmis, o rašę taikydami joms Aaseno sukurtas rašybos taisykles. Pailnavos tebe naujoje rašomojoje kalboje buvo daugybė. Bet šiaip ar taip XIX a. viduryje pradėjo gyvuoti dvi konkuruojančios oficialiosios norvegų kalbos atmainos. Knudsenas ir Aasenas tapo savotiškais jų simboliais.

Iki XIX a. pabaigos Aaseno landsmolas (toliau – LM) tebuvo tarsi mielas žaisliukas, kuriuo, kaip ir, pavyzdžiui, E. Griego komedija, A. Tidemando tapyba, B. Bjørnsono ar H. Ibseno kūriniais, buvo galima pademonstruoti savo tautiškumą. Dauguma rašytojų vis dėlto rašė daniškuoju norvegų kalbos variantu. LM šalininkai suprato, kad vien romantikų idėjų nepakanka, kad naujajai kalbai įtvirtinti reikalinga valstybės parama. O tam, be abejojimo, prirėkė politinių akcijų. Jų neteko ilgai laukti, nes LM ėmė remti ir propaguoti auganti kairioji opozicija, kovojusi už visišką Norvegijos nepriklausomybę ir demokratiją. 1884 m. šalyje įvyko vyriausybės kaita. Iki tol Švedijos karalius valdė Norvegiją per konservatyvią vyriausybę, kuri nebuvo pavaldži parlamentui (Stortingui). 1884 m. įvyko vadinamoji bekraujė parlamento revoliucija: karalius vyriausybė buvo pakeista nauja kairiųjų vyriausybė, priklausoma nuo Stortingo. Naujoji vyriausybė kalbos problema pavertė svarbiu politinės kovos irankiu. 1885 m. Stortingas nusprendė, kad LM šalia daniškosios norvegų kalbos turi tapti antrąja mokomąja kalba mokyklose. Nuo 1892 m. mokyklos gavo teisę rinktis, kokia dėstomoji kalba jų mokykloje laikytina svarbiausia (ja buvo dėstomi visi dalykai), tačiau abi norvegų kalbos atmainos mokiniams buvo privalomos (beje, taip yra iki šiol).

1890-1900 metai buvo didysis tautinių tradicijų gaivinimo periodas Norvegijoje. LM vis labiau populiarėjo: 1891 m. šia kalba buvo perrašyti liturginiai tekstai ir giesmės, 1899 m. įkurtas LM lektoratas Oslo universitete, nuo 1908 m. studentai galėjo ja laikyti egzaminus. Taigi LM ėmė vis labiau įsigalėti kaip viešojoji kalba, o tai verstė vertė peržiūrėti ir įtvirtinti jos normas. Aaseno siūlymai dabar ėmė rodytis esą pernelyg sunkūs, konservatyvūs. Žymiausiasio to meto mokslininkai (Moltkė Moe, Johanas Stormas) įrodinėjo, kad LM turi būti tokia kalba, kuria būtų galima lengvai skaityti ir rašyti. Bažnyčios ir švietimo ministerijos pastangomis 1901m. LM gavo pirmąsias oficialiai pripažintas rašybos taisykles. 1906 m. buvo įkurta jos teisės ginanti Norvegų kalbos draugija (*Noregs Mållag*).

Kaip gerai žinoma, kiekviena akcija sulaukia reakcijos. Tie, kurie rašė daniškuoju norvegų kalbos variantu, pajuto populiarėjančios LM grėsmę.

Šio variantu šalininkams pasirodė itin svarbios tokios dvi problemos: 1) iki 1899 m. jų vartojama kalba neturėjo tikslaus pavadinimo (pačių ji buvo vadinama *benđrine knyđine kalba* (*det almindelige Bogsp-rög*), o priešrinkinai pabrėžtinai vartojo *danių-norvegų* ar *norvegų-danių* (*dansk-norsk* / *norsk-dansk*) kalbą; 2) nebuvo jokio oficialaus organo, galėjusio šią kalbą ginti ir tvarkyti. Poetas B. Bjørnsonas (Bjørnsterne Bjørnson, 1832 – 1910), jaunystėje simpatizavęs LM, 1899 m. perskaitė viešą pranešimą, kuriame aiškino, kad šioji esanti dirbtinai sukurta tik dalies krašto valstiečių kalbos pagrindu ir netinkanti visos tautos kultūriniam bendravimui. Rectoriškai paklausęs auditoriją, ar ta kalba, kuria jis pats kalbą ir rašąs, esanti ne norvegų kalba, pasiūlė ją vadinti *valstybės kalba* (*rigsmaal*). Pritaikius norvegišką rašybą, siūlytasis terminas vėliau buvo kiek pakeistas: ilgam prigijo *riksmolo* pavadinimas. Tais pačiais metais susikūrė ir draugija, gynusi šios kalbos atmainas teises Ji pasivadino *Kristianijos riksmolo draugija* (*Kristiania Rigsmalsforening*, nuo 1909 m. – *Riksmalsforbundet*). Vienas iš draugijos įkūrėjų buvo žymus to meto kalbininkas S. Buggė (Sophus Bugge, 1833-1907). Riksmolo (toliau – RM) šalininkai, norėdami įrodyti kalbos norvegiškumą, turėjo kuo greičiau atsisakyti daniškos rašybos. Kokių nors politinių sprendimų tam nereikėjo ir po tam tikrų svarstymų, pamažu vis šį tą keičiant, 1907 m. buvo atlikta pirmoji rimta riksmolo reforma.

1905 m. Norvegija gavo visišką nepriklausomybę. Šalyje dar labiau sustiprėjo tautos vienybės idėjos. Ėmė rasti žmonių, teigusių, jog visai Norvegijai reikia vienos bendros kalbos, kuri būtų, o ne skaldytą tautą. Aistringai kovotoju už dviejų rašomųjų kalbų suarttinimą tapo Oslo universiteto profesorius, kalbininkas ir tautosakininkas Moltkė Moe (1859-1913). 1909 m. jis paskelbė straipsnį „Nacionalumas ir kultūra“, kuriame aiškino, kad abi kalbos – LM ir RM – turi tikrai vertingų ypatybių: būtina iš jų atrinkti tai, kas geriausia ir tinkamiausia, sulieti jas į, jo nuomone, aukštesnį abiejų kalbų lydinį. Būsimoji kalba jo pirmą kartą buvo pavadinta *sammaškau* (*sammorsk*, toliau – SM). Dviejų kalbų suarttinimo principai buvo pradėti kurti Bažnyčios ir švietimo ministerijos sudaryto komiteto, kuris pirmiausia turėjo išstudijuoti dviejų kalbų skirtumus ir numatyti priemones palaipsniui sukurti vieną bendrinę kalbą. Priemone šitai padaryti buvo pasirinkti laipsniški rašymo pakeitimai, kurie turėjo bendrinę rašomąją kalbą tolinti ir nuo RM, ir nuo LM: pirmoji turėjo tolti nuo danų kalbos, o antroji – nuo tarmių. Vyriausybė svarstė oficialią tokio suarttinimo glimybę, tačiau

dėl įvairių priežasčių nebuvo kaip nors įteisinta. Visuomenės ir valstybės gyvenime klausimas, kas geriau – sulieti dvi kalbas atmainas į vieną ar vartoti abi, išstius penkis dešimtmečius buvo daug svarbesnis negu klausimas, kuriai iš jų teikti pirmenybę. Gana natūraliai susiklostė padėtis, kad LM buvo labiau vartojama vakarinuose krašto rajonuose, o RM – rytiniuose; aukštesnieji visuomenės sluoksniai (pirkkliai, laivų savininkai, dailininkai, mokslininkai) labiau linko į RM, iš kalnų ir slėnių kilusi inteligentija, ypač rašytojai, kuriai stengėsi palaikyti tarmes, – rinkosi LM.

1912 m. įvyko nauji rinkimai į Stortingą, vėl atnešę didelę kairiųjų partijų pergalę. Darėsi aišku, kad dėl to LM igaus vis daugiau teisių, o RM vartojimas gali būti pristabdytas. Juo labiau, kad tuo metu landsmolu jau rašė nemažai rašytojų. Riksmolo draugija pradėjo aktyviai veiklą prieš galimus politinių kovų padarinius: pradėjo leisti savo laikraštį, stengėsi patraukti į savo pusę žymiausias to meto žvaizdes. Toliausnį riksmolo plėtojimą rėmė trys garbingiausi norvegai – okeanografas Fridtjofas Nansenas (Fridtjof Nansen) ir kalbininkai Hjalmaras Falkas (Hjalmar Falk) bei Alf as Torpas (Alf Torp). Pradėta rengti silioti šios kalbos reformos programa. Pasigirdo balsų, kad riksmolas turi būti labiau pritaikytas prie rytinių Norvegijos tarmių, kas padėtų nutiesti tiltą tarp RM ir LM. Taigi vadinamoji liaudies kalba buvo įtraukta į riksmolo norminimo procesą. Ir štai 1917m. paskelbta naujoji rašomosios kalbos reforma. Pagrindinė jos idėja buvo įteisinti šalia tradicinių riksmolo formų ir kitus jų variantus: vienos formos siūlytos laikyti pagrindinėmis, visuotinomis, pateikiamomis vadovėliuose, o kitos – pasirenkamosiomis, t.y. tokiomis, kurių kol kas dar nebuvo įteisintus vadovėliuose, bet kurias jau galėjo vartoti moksleiviai savo rašomuosiuose darbuose. Taigi šalia tradicinio riksmolo atsirado varijuojančios lytys ir pamažu formavosi naujoviškesnė RM atmaina, kiek vėliau pavadinta knyđine kalba, arba *bukmolu* (*bokmål*).

Po reformos tikėtasi, kad modernėjanti RM tikrai taps nacionaline kalba, tačiau taip neįvyko. Ginčai dėl kalbų pirmenybės nesilovė. Vieni tvarkytojai teigė, kad kalbų santykiai turi klostytis natūraliai ir neturėtų būti lemiami nekvalifikuotų institucijų, kiti aktyviai siūlė kalbos planavimą (*språkplanlegging*), kuris leistų įgyvendinti visuotines kalbos idėjas. Norvegija tarsi susirgo reformų liga, rašomosios kalbos taisyklės buvo nuolat keičiamos. Tokį nuolatinį taisyklių kitimą (iš pradžių įteisinant variantiškumą, o paskui pasiliekanč tik prie naujų

normų) demonstruoja kad ir daiktavardžio *flyver* „lakūnas“ pavyzdys:

1. *Flyver* 2. *flyver* [*flyger*] 3. *flyver* [*flyger*]
4. *flyger* [*flyver*] 5. *Flyger*

Kalbos padėtis reguliavimas darėsi vis daugiau priklausomas nuo politikų. Vos ne kiekviena partija į savo programas įtraukdavo „kalbos parağrafą“. 1930 m. Stortingas išleido įstatymą, kuriame patvirtinama kiekvieno paprasto žmogaus teisė kreiptis į valdžios įstaigas bet kuria iš dviejų kalbų, o valdininkai įpareigojami atsakyti ta kalba, kuria buvo kreiptasi.

Tarpukario Norvegijos politikoje (apie 1930 m.) ėmė vis labiau dominuoti Darbininkų partija (*Arbeiderpartiet*), energingai propagavusi liaudies kalbos (*folkemålet*) kriterijų ir tais laikais aktyviai rėmusi dviejų kalbų suliejimo politiką. 1934 m. buvo sudarytas naujos reformos komitetas. Jo uždavinys buvo iširti ir įvertinti, kokios 1917 metų reformos siūlytos pasirenkamos kalbos lytys, tasyk paimtos iš LM, dabar jau galėtų būti pripažintos būtinosiomis. Vertinimo kriterijus turėjo būti jų paplitimas spaudoje, literatūroje, buitėje. Tačiau jokių sistemingų tyrimų atlika nebuvo. Komitetas daugiausiai vadovavosi vien tik kalbos liaudiškumo kriterijumi ir neįvertino riksmolo autoritetu visuomenėje (Haugen, 1968, 98-99). Pažymėtina, kad į reformos komitetą įėjo ministerijos valdininkai, keli rašytojai, mokytojai ir vienu vienintelis kalbininkas, į jį nebuvo įtraukti net žymiausi to meto norvegų kalbos profesoriai (Didrikas Arupas Seipas ir Sigurdas Kølstrudas).

1938 m. vyriausybė paskelbė naują kalbos reformą. Nutarimuose buvo pateiktos tokios rašomosios kalbos taisyklės, kurios, kaip rodėsi jų sudarytojams, rėmėsi liaudiška vartoseną. Šių dienų kalbos tyrinėtojų manymu, 1938 m. taisyklės įteisino gana dirbtinai sukonstruotą pereinamąją (laikiną) rašomosios kalbos padėtį, nes, siekiant sulieti riksmolą su liaudies kalba į tam tikrą vienovę, buvo pažeistos jau nusistovėjusios jų abiejų normos (Selberg, 1993, 187). Daug formų, kurios 1917 m. reformatorių buvo skelbiamos tik kaip galimos, pasirenkamos, dabar buvo pripažintos visuotinėmis. Pavyzdžiui, buvo įteisintos rašomosios daugelio vienskiemienų žodžių formos, atitinkančios kasdieninį tarimą: *bjørk* „beržas“, *bru* „tūltas“, *etter* „po“, *fram* „į priekį“, *kald* „šaltas“, *meg* „manė“, *deg* „tave“ ir kt. (vietoj senųjų *bjerk*, *bro*, *etter*, *frem*, *kold*, *mig*, *dig*); nutarta vartoti dvigarsius vietoje balsių tokių žodžių šaknyse: *reip* – *rep* „virvė“, *stein* – *sten* „ak-

muo“, *rein* – *ren* „švarus“, *røyke* – *røke* „rūkyti“ ir kt.; pripažintos norminėmis moteriškosios giminės daiktavardžių formos, kurių nebuvo ankstesniajame daniškos kalbos variante: *døra* „durys“, *selja* „žilvitis“, *lerka* „vievėrysis“, *grinda* „vartelė, pinučiai“ ir t.t. Vyriausybės reforma sukėlė gana didelį bukmolo šalininkų nepasitenkinimą: jiems rodėsi, kad padaryta permylų daug radikalių bukmolo pakeitimų landsmolo naudai. Nebuvo reforma patenkinti ir landsmolo rėmėjai, teigė, kad prievartiniai pakeitimai gali labai pakenkti ir taip dar nenusistovėjusios rašomosios kalbos stabilumui. Tačiau ir vienu, ir kitų buvo gana pagrįstai tikėtasi, kad reformos nutarimai dar negalutiniai, nes ir toliau kalboje pasiliko daugybė iki galo nesunormintų dalykų (Språket vart, 141).

Po karo idėja sulieti dvi skirtingas, nors ir artimas, kalbas į vieną kurį laiką buvo priblsėsi. Oficialiai buvo įteisinti dviejų Norvegijos rašomųjų kalbų pavadinimai – knyginė kalba – *bokmål* ir naujoji norvegų kalba – *nyorsk* (sk.: *nyorsk*) ir pradėtos stiprinti kiekvienos iš jų pozicijos (pirma kartą šie terminai buvo oficialiai pavaruoti 1929 m.). Atsirado žmonių, kurie labai smarkiai priešinosi 1938 m. reformos įteisintoms dirbtinėms formoms. Buvo išjudinti moksleivių tėvai, įrodinėję, kad siūlomi dirbtiniai suartintų kalbų variantai tiesiog žeidžia vaikų sielas, kad jų įteisinimą esą galima vadinti kalbiniu teror. Tėvų komitetas reikalavo šalia radikaliųjų bukmolo lyčių leisti pagręžiai vartoti senąsias, o laikraščiai mirgėte mirgėjo antraščių: „Pasirink vieną, bet gyvą kalbą“. Kultūros žmonės, nepriklausomai nuo jų remiamos rašomosios kalbos atmainos, kaip antai rašytojas Oddas Eidemas (Odd Eidem), filosofas Ernstas Sørensenas (Ernst Sørensen), meteorologas Vilhelmas Bjerknesas (Vilhelm Bjerknes) – bukmolo šalininkai, Bažnyčios ir švietimo ministerijos kalbos konsultantas Edvardas Osas (Edvard Os), leksikografas Alfą Hellevikas (Alf Hellevik) – nynyško rėmėjai) aktyviai siūlė depolitizuoti kalbos klausimus. Tuoj po karo pradėta aiškinti, kad būtina sukurti nuolatinę oficialią instituciją kalbos problemoms spręsti. Visai rimtai buvo galvojama apie Kalbos akademiją. Tačiau pasigirdus žymių rašytojų (Sigrid Undset, 1882–1949 ir Inge Krokann, 1893–1963) balsams, kad toks akademiškas organas galis bandyti uždrausti laisvą kalbos raidą ir viską sukūsti į griežtas normas, tokia akademija nebuvo įsteigta. Vis dėlto 1949 m. buvo sudarytas komitetas, įpareigojantis įkurti Kalbos komisiją, kurios uždaviniai turėjo būti paspartinti abiejų rašomųjų kalbų norminimą. Po keletų metų svarstymų Stortingo nutarimu 1952 m.

tokia komisija (*Norsk språknemd*), buvo įsteigta. Ji buvo įpareigota pirmiausia sutvarkyti bukmolo ir nynoško mokomąsias normas, žiūrėti vadovėlių kalbos, sekti, kad ir kaime, ir mieste būtų vienodos bukmolo ar nynoško pasirinkimo galimybės. Komisijos aprobuotos taisyklės buvo paskelbtos 1959 m. Komisija siekė įteisinti griežtesnes normas, sumažinti pasirinkamų variantų skaičių ir bukmolo, ir nynoško sistemoje. Tačiau kai kam tai rodėsi pernelyg dideliais demokratijos ir asmens laisvių pažeidimais, dirigavimu iš šalies, ir dažnas komisijos nutarimas sukeldavo didžiausią priešišką reakciją.

Šeštojo dešimtmečio pradžioje vėl atgijo riksmolo autoritetas, jis vėl pasidarė oficialiojo bukmolo konkurentu. Gavinti RM ėmėsi bent kelios institucijos. Jo šalininkai pasistengė išleisti didelį riksmolo žodyną, solidžią norminamąją gramatiką, o 1953 m. įkūrė net Norvegų kalbos ir literatūros akademiją (*Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur*). RM propaganda buvo gana efektyvi, laikraščiuose pasirodė straipsnių prieš tai, kad iš oficialiosios vartosenos stumte stumiamos formos, turinčios seną rašomosios kalbos tradiciją. Taigi šiuo metu Norvegijoje susidarė gana dramatiška kalbinė situacija. Visuomenės apklausa, kurios rezultatus 1957 m. sausio 3 d. paskelbė populiariausias laikraštis „Aftenposten“, parodė, kad 4/5 norvegų nepalaiko dirbtinio kišimosi į kalbos reikalus ir pasisako už laisvą kalbos raidą, įrodančią tautos kultūros tęstinumą. Viena žmonių grupė buvo už bukmolo, kita – už nynoško, trečia – už riksmolo populiarinimą. Išliko gyva ir kalbų sustatinimo idėja. Tiesa, tas „vidury“ kurį laiką neturėjo savo organizacijos. Bet štai 1959 m. buvo suburta grupė, pasivadinusį „Bendrosios krašto kalbos draugija“ (*Landslaget for språklig samling*). Ji turėjo savo rėmėjų Stortinge, vyriausybėje ir su dideliu entuziazmu įsitraukė į kalbines batalijas. Visuomenė virte virė, buvo labai piktinamasi, kad valdžia diriguoja kalbos politikai, kad nustatomos rašomosios kalbos normos skiriasi nuo realios vartosenos. Susidariusiai padėčiai įvertinti 1964 m. vyriausybės sprendimu buvo įkurtas net specialus „Kalbos taikos komitetas“, geriau žinomas Vogto komiteto vardu (mat jo vadovas buvo Oslo universiteto rektorius H. Vogtas (Hans Vogt)). Komitetas veikė dvejus metus. Jis pasiūlė sudaryti naują kalbos norminio instituciją. 1972 m., paleidus Kalbos komisiją, buvo įsteigta Norvegų kalbos taryba (*Norsk språkråd*). Ši taryba turėjo būti nuošaliau nuo politikos, ji pati galėjo duoti valdžios įstajomų patarimų dėl kalbos vartojimo mokyklose, radijuje ir televizijoje, rengti kalbos įstatymus. Ji buvo įpareigota saugoti rašomąją ir šnekamąją kalbą

kaip kultūros paveldą, ir stengtis ne dirbtinai suartinti kelis kalbų variantus, o tik pastebėti ir užfiksuoti tuos jų raidos polinkius, kurie joms pačioms pamažu leis suartėti. Ši posūki į natūralią raidą kalbos politikoje patvirtino ir 1981 m. Stortingo nutarimas, Kalbos tarybos pasiūlymu oficialiai įteisinęs anksčiau (po 1938 m. reformos) išmestų riksmolo formų vartoseną. Nutarimas iki šiol žinomas „taisyklių liberalizacijos“ pavadinimu.

Po 1981 m. kokių nors labai radikalių permainų Norvegijos kalbos politikoje nevyko. Kalbos reikalai tvarkomi palyginti taikiai. Dabar Norvegijoje priimta tokia bendrinės kalbos (*standardspråk*) samprata: tai rašomosios norvegų kalbos modelis, kurį vartoja žmonės, nepriklausantis jokiai geografinei ar socialinei grupei. Kiekvienas, kas nori, turi teisę mokytis ir išmokti tokios kalbos (Nordahl, 1993, 145). Tačiau teigti, kad norvegai turi suformintą bendrinę kalbą, kuria būtinai reikia rašyti ar kalbėti, jokių būdu negalima. Kalbos padėties šalyje iki šiol gana sudėtinga, iš tiesų net neįmanoma tvirtai pasakyti, keliomis oficialiosiomis kalbomis čia rašoma, o juo labiau – keliomis kalbama. Viešai skelbiama, kad norvegai turi dvi oficialiąsias kalbas, tačiau daugelio užsienio, o ir pačių norvegų kalbininkų manymu, toks tvirtinimas teptidengia gana sunkiai apibūdinamą norvegišką daugikalbystę. Čia tikėtų pacituoti kiek pašaipius Bergeno universiteto profesorius Helgės Dvyko žodžius: „Kai koks užsienietis mūsų klausia, kiek rašomųjų kalbų yra Norvegijoje, pasijuntame itin nesmagiai, bet aiškinau maždaug taip: „Norvegijoje turime dvi oficialias kalbas – bukmolą ir nynošką. Be to, galėtume teigti, kad turime ir bendrąją norvegų kalbą (*samnorsk*), nors iš tiesų tokia kalba neegzistuoja. Dar galime sakyti, kad esama skirtumų tarp radikališiosios bukmolo kalbos, kuri artėja prie samnoško varianto, ir bukmolo kalbos nuosakiojo varianto, kuris panašesnis į riksmal kalbą. Nors riksmolas tėra senasis bukmolo pavadinimas, bet tam tikra prasme tai vėlgi kita norvegų kalba. Nynoškas taip pat turi kelis variantus, bet jų kažkodėl atskiriamas kalbomis nelinkstama vadinti. Senasis nynoško pavadinimas yra *landsmål*, ir santykis tarp nynoško ir landsmolo yra maždaug toks pat, kaip tarp bukmolo ir riksmolo.“ Po tokio paaiškinimo užsienietis, jei jis tikrai nuovokus, prataria: „Supratu – Norvegijoje yra 7 ar 10 rašomųjų kalbų“ (Dvyk, 1993, 159).

Oficialiai laikoma, kad bukmolas ir nynoškas yra dvi lygiavertės rašomosios kalbos. Jų norminimo rūpinasi ta pati Kalbos taryba, susidedanti iš dviejų vienodas teises turinčių skyrių: vieno – bukmolui (Papazian, 1991), kito – nynoškui (Skad-

berg, 1987). Tačiau faktiškai šalyje populiarešnis bukmolas. Jis, kaip pagrindinė kalba, vartojamas apie 90 procentų mokyklų, apie 85 procentus laikraščių ir žurnalų rašo bukmolu. Svetimtaučiai, atvykę į Norvegiją, taip pat pirmiausia mokomi bukmolo. Raštų kalba tvarkoma ir redaguojama labai reikliai, tačiau šnekamoji kalba iki šiol neturi kokių nors bent kiek griežčiau fiksuotų normų. Tik iš radijo ir televizijos diktorių, aktorių, viešai kalbančių parlamento ar vyriausybės narių reikalaujama laikytis tam tikrų bukmolo tarimo taisyklių, o visi kiti kalba savo nuožiūra (visi universitetų dėstytojai, net ir filologai gali dėstyti tarmiškai). Nynoškui taip pat buvo bandyta nustatyti šnekamosios normos, artimas rašomajai kalbai, tačiau vėliau net ir nynošką remiančios organizacijos iškėlė šūkį „Kalbėkime tarmiėmis, rašykime nynošku“ (Språket vårt, 149). Tiesa, pastaruoju dešimtmėčiu vis dažniau pasigirsta kalbininkų balsų už tvirtas šnekamosios kalbos normas (Vinje, 1993), bet čia pat sulaukiama didelės priešiškos reakcijos: kalbininkai kaltinami baisiu nedemokratiškumu, net tironija (Føllesdal, 1993). „Laisvo pasirinkimo“ principas šalyje tebėra garbinamas („laisvas pasirinkimas“ reikiška galėjimą rinktis ne tik kalbos tipą – bukmolą ar nynošką, – bet ir kokius tik nori toleruojamus rašybos ir tarties variantus), o gal net savotiškai tikima, kad Norvegijai skirta speciali misija tapti „pažangaus kalbos išlaisvinimo kraštu“ (Selberg, 1993, 192).

Dabartinės norvegų kalbos norminimas iki šiol kelia daugybių problemų. Kalbininkai gerai supranta, kad kalbos kultūra yra ne tik tai, ką siūlo kalbos specialistai, bet ir tai, kas atitinka visos tautos poreikius. Visi Kalbos tarybos sprendimai ir siūlymai ilgai apmąstomi ir kruopščiai rengiami (Norsk språkråd, 1995). Kiekvieną norminamąjį nutarimą (nesvarbu, koliai sričiai – žodyni, morfologijai, sintaksiai ar rašybai – jis taikomas) stengiamasi pagrįsti gerai argumentuotais norminimo principais, nes nepagrįsti siūlymai kaipmat susilaukia griežtos kritikos ir vartotojų nepakiusumo.

O kokią ateitį norvegų bendrinei kalbai prognozuoja mokslininkai? Ar ir toliau gyvuos dvi rašomosios kalbos? Ar viena kuri nors pasitrauks, duodama kelią antrajai? O galgi jos vis dėlto susilies į vieną? Drąsiai prognozuoti kol kas niekas nedrįsta. Štai baigiamoji O. M. Selberg (Selberg, 1993, 195) straipsnio pastraipa: „Žmonės pavargo nuo kalbinės kovos ir netiki jokiomis radikaliomis reformomis... Tik pat kalbos rašda parodyd, kurios kalbos formos ilgai nui įsigalės“.

Evalda Jakaitienė

LITERATŪRA

Dyvik H., 1993, Normbegreper, systembegreper og individueringen av norske skriftspråk. – Standardspråk og dialekt. Seminarer i Oslo. Bergens Riksmålsforening og det Norske Akademi for Sprog og Litteratur.

Føllesdal E., 1993., Språknormering og standardspråk. – Standardspråk og dialekt. Seminarer i Oslo. Bergens Riksmålsforening og det Norske Akademi for Sprog og Litteratur.

Haugen E., 1968, Riksspråk og folkemål. Norsk språkpolitikk i de 20 århundre, Oslo.

Haugen E., 1976: The Scandinavian Languages. –, London: 3 Queen Square.

Norsk Språkråd, 1995 – Norsk Språkråd. Årsmelding 1994. Oslo.

Papazian E., 1991, Norsk språknormering i dag. En analyse av Norsk språkråds normering av bokmål det siste tiåret. – Språkkideologi og språkplanlegging i Noreg. Bergen.

Selberg O. E., 1993, Enhetsvisjon og språkpluralisme i Norge. – Standardspråk og dialekt. Seminarer i Oslo. Bergens Riksmålsforening og det Norske Akademi for Sprog og Litteratur.

Skadberg K., 1987, Prinsipp som er lagde til grunn for normeringa av nynorsk det siste tiåret. – Mål og medvit (Heiderskrift til Kjell Venås).

Språket vårt – Leite, Arild; Lundeb, Einar; Torvik, Ingvald. Språket vårt før og nå. – Gyldendal: Norsk Forlag, 1992

Vikør L. S., 1988, Språkplanlegging. Prinsipp og praksis. Oslo, 1988

Vikør L. S., 1993, The Nordic Languages. Their Status and Interrelations. Oslo, 1993

Vinje F. E., 1993, Talemålsnormering – prinsipielle synspunkter og personlige erfaringer. – Standardspråk og dialekt. Seminarer i Oslo. Bergens Riksmålsforening og det Norske Akademi for Sprog og Litteratur.

Pirmasis lietuvių kalbos valentingumo žodynas

Dabar kalbotyros specialistai ir kalbos praktikai daugiausia rašo apie tekstą ir jo funkcionavimą ir jį lemiančius faktorius, tad šiuo metu domėtis atskiro žodžio semantika, jo jungimosi išgalėmis kai kam gali atrodyti senamadiška ir neperspektyvu. Vis dėlto neštyrus kaip reikiant žemesnių lygmenų vienetų, jų kombinavimosi polinkių, sunku tikėtis iki galo išspręsti ir teksto, funkcinės gramatikos bei kitų dabar prioritetą įgyjančių kalbotyros sričių problemas.